

УДК 341.232:004

ЗАБАРА І.М., кандидат юридичних наук, доцент,
кафедра міжнародного права Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ІНФОРМАЦІЯ: ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ В НАУЦІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню інформації в науці міжнародного права. Автор аналізує доктринальний підхід до категорії міжнародно-правової інформації. Розглядаються питання щодо поняття, змісту, ролі і значення міжнародно-правової інформації в контексті інформаційної моделі механізму міжнародно-правового регулювання.*

***Ключові слова:** інформація, міжнародно-правова інформація, міжнародне право, доктрина, міжнародні правовідносини.*

***Аннотация.** Статья посвящена исследованию информации в науке международного права. Автор анализирует доктринальный подход к категории международно-правовой информации. Рассматриваются вопросы относительно понятия, содержания, роли и значения международно-правовой информации в контексте информационной модели механизма международного правового регулирования.*

***Ключевые слова:** информация, международно-правовая информация, международное право, доктрина, международные правоотношения.*

***Summary.** The article investigates the information in the international law science. The author analyzes the doctrinal approach to the category of international legal information. The questions on the concept, content, role and importance of international legal information are considered in the context of the information model of the international legal regulation mechanism.*

***Keywords:** information, international legal information, international law, doctrine, international legal relationship.*

Постановка проблеми. Поняттям, покладеним в основу усієї інформаційної діяльності та інформаційних процесів, які спрямовані на формування та розвиток інформаційного суспільства, виступає інформація. Сприйняте багатьма науками, виступаючи в якості стрижневого і ключового, воно, тим не менш, залишається одним з найсуперечливіших і дискусійних явищ. При цьому, зростання ролі і значення інформації поставило перед міжнародним правом, як, власне, і перед усією правовою наукою, питання щодо її визначення, місця, ролі та юридично значимих властивостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що представники доктрини міжнародного права не залишили цю тему без уваги. Майже з першої половини ХХ сторіччя низкою дослідників були закладені основи для обґрунтування категорії інформації в міжнародному праві. Її загальне бачення ґрунтується на досягненні загальної теорії міжнародного права та низки галузей міжнародного права – загальнотеоретичну основу склали роботи В.М. Корецького, І.І. Лукашука, Ю.М. Колосова, В.А. Василенка, Г.І. Тункіна, О.Г. Дніпровського, О.В. Єрмішиної, І.І. Мисика, О.В. Собакіної, М.Ю. Черкеса та інших. Тематика розглянутих робіт є доволі широкою: окремі види інформаційної діяльності суб’єктів міжнародного права, правові аспекти концепцій розвитку міжнародних інформаційних відносин, сучасні міжнародно-правові аспекти інформаційної безпеки, питання визначення юрисдикції та міжнародно-правові основи регулювання відносин у мережі Інтернет тощо.

Проте, залишаються недослідженими питання щодо самої категорії інформації в міжнародному праві.

Метою статті є визначення доктринального підходу до категорії правової інформації в науці міжнародного права.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи питання, пов’язані з категорією інформації в доктрині міжнародного права, не можна не відмітити суттєву особливість. Вона полягає в наступному. По суті маємо справу з двома проявами (аспектами) категорії інформації: першим, який представляє власне міжнародне право як інформацію про необхідну поведінку його суб’єктів, і другим – який представляє інформацію з позицій об’єкта міжнародних правовідносин.

В цій роботі розглядаються питання щодо розуміння категорії інформації з позицій власне міжнародного права як інформації про необхідну поведінку суб’єктів міжнародного права (“право як соціальний феномен, що є одним із різновидів інформації”). Виходячи з цього, слід зазначити таке.

Науковий підхід до міжнародного права, як до інформації про необхідну поведінку його суб’єктів, було запропоновано у другій половині сімдесятих років ХХ сторіччя. Він відобразив загальну тогочасну тенденцію дослідження проблематики права як соціального феномену, що розглядалось в якості одного з різновидів інформації [1 – 8].

Зазначений підхід базується на інформаційній моделі механізму міжнародно-правового регулювання [9, с. 9] і ґрунтується на тій позиції, що “міжнародне право інформує кожного суб’єкта про належну поведінку, про передбачувану поведінку інших суб’єктів. Воно несе інформацію про:

- межі необхідної взаємодії суб’єкта з системою в цілому та її елементами;
- методи та засоби такої взаємодії;
- спільні і індивідуальні інтереси держав;
- основні цілі і принципи міжнародного співробітництва;
- міжнародну правосвідомість.

Будучи узагальненим та формалізованим відображенням існуючої системи міжнародних відносин, міжнародне право несе додаткову інформацію про цю систему” [10, с. 14].

Фактично, за таким підходом мова йде, на нашу думку, про міжнародне право як про своєрідну, притаманну тільки для певної системи правового регулювання інформацію, що створюється і використовується суб’єктами міжнародного права.

Разом з тим, для розуміння суті цього підходу у міжнародному праві як до інформації про необхідну поведінку його суб’єктів у контексті запропонованої інформаційної моделі механізму міжнародно-правового регулювання необхідно розглянути питання пов’язані зі складом, властивостями та функціонуванням системи міжнародно-правового регулювання, а також поняттям, змістом, роллю і значенням міжнародно-правової інформації.

Характеристику системи міжнародно-правового регулювання варто розпочати, власне, з визначення міжнародно-правового регулювання. Виходячи з того, що “міжнародно-правове регулювання представляє собою цілеспрямований власний вплив на міжнародні відносини, що спільно здійснюється державами за допомогою міжнародного права з метою задоволення своїх національних та міжнародних інтересів” [11, с. 8], є необхідним і важливим, на нашу думку, охарактеризувати спочатку систему міжнародно-правового регулювання, за допомогою якої здійснюється такий вплив.

Ключовим при цьому постає питання щодо складу системи міжнародно-правового регулювання. На думку І.І. Лукашука, система міжнародно-правового регулювання складається з двох підсистем, або систем меншого масштабу [10, с. 6]. Об’єктом

міжнародно-правового регулювання, або регульованою системою, є система міждержавних відносин; суб'єктом міжнародно-правового регулювання, або регулюючою системою, є система суверенних держав, які спільно створюють норми міжнародного права, – носії нормативної міжнародно-правової інформації [9, с. 10]. Зовнішнім середовищем для системи міжнародно-правового регулювання виступають міжнародні відносини, що не входять до регульованої системи, а також внутрішнє життя держав [9, с. 10].

Характеризуючи властивості системи міжнародно-правового регулювання, варто звернути увагу на те, що “система міжнародно-правового регулювання відноситься до категорії систем, що саморегулюються. Суверенні держави і інші суб'єкти виступають в даному випадку у двоєдиний ролі. Спільними зусиллями вони розробляють норми для себе” [9, с. 10]. І саме це є свідченням їх участі у регулюючій системі. Разом з тим, дотримання і виконання розроблених ними норм, а також участь в системі міждержавних відносин є свідченням (і підтвердженням) їх участі у регульованій системі. На думку І.І. Лукашука, вони виступають одночасно як суб'єкти регулюючої і регульованої систем [9, с. 10].

Зрозуміло, що зазначені властивості впливають на функціонування самої системи міжнародно-правового регулювання.

Виходячи з того, що міжнародно-правове регулювання впливає на процес циркулювання інформації між регулюючою (система суверенних держав) і регульованою (система міждержавних відносин) системами, а також між ними та зовнішнім середовищем (міжнародні відносини, що не входять до регульованої системи), варто погодитись із думкою про те, що в системі міжнародно-правового регулювання існують різні потоки інформації. Вони розрізняються за джерелами і адресатами, характером і направленістю інформації, за її формою і змістом [10, с. 6; 9, с. 10].

Для розуміння процесів обміну інформацією в запропонованій інформаційній моделі механізму міжнародно-правового регулювання і наступного визначення ознак міжнародно-правової інформації вартим є розгляд питань щодо системоутворювальних інформаційних потоків. Саме ці потоки або зв'язки, як вважається, мають особливе значення для розуміння механізму дії міжнародного права. До їх числа в запропонованій моделі віднесено два: прямий та зворотний зв'язки між регулюючою та регульованою системами. Циркулювання інформації відбувається наступним чином.

В регулюючу систему (систему суверенних держав) надходять два потоки інформації: із зовнішнього середовища (міжнародних відносин, що не входять до регульованої системи, а також внутрішнього життя держав) та від регульованої системи (системи міждержавних відносин). А надходить з неї один потік – потік нормативної інформації до об'єкта регулювання (системи міждержавних відносин). Регульована система (система міждержавних відносин) також пов'язана двома потоками отримання інформації: із зовнішнім середовищем (міжнародними відносинами, що не входять до регульованої системи, а також внутрішнім життям держав) та з регулюючою системою (системою суверенних держав). Надходить інформація від регульованої системи (системи міждержавних відносин) двома потоками: впливом на зовнішнє середовище (впливом регулюючих відносин на інші види міжнародних відносин або на внутрішнє життя держав) і зворотним зв'язком, що йде до регулюючої системи і містить інформацію про стан регульованої системи, про вплив на неї нормативної інформації [9, с. 11].

В цій інформаційній моделі механізму міжнародно-правового регулювання варто звернути увагу на таке: основна специфіка міжнародно-правової інформації, як зазначає І.І. Лукашук, знаходить свій вияв у прямому зв'язку суб'єкта з об'єктом, тобто найбільш

характерним для міжнародно-правового регулювання системоутворювальним зв'язком є інформаційний потік прямого зв'язку від регулюючої системи до регульованої. Фактично це є перший системоутворювальний інформаційний потік системи міжнародно-правового регулювання. Цей потік представляє собою потік міжнародно-правової інформації, яка має унікальні якості: не тільки є нормативною, тобто міститься у правилах поведінки, нормах, а й має міжнародно-правову обов'язкову силу [10, с. 7; 9, с. 11].

Другим важливим системоутворювальним інформаційним потоком системи міжнародно-правового регулювання є зворотний зв'язок – від регульованої (системи міждержавних відносин) до регулюючої (системи суверенних держав) системи. Він несе дескриптивну інформацію про результати дії норм. Така інформація в разі незадовільного результату від дії норм на систему міждержавних відносин передається державам і викликає з їх боку відповідні зміни або у правозастосуванні відповідних норм, або у розробці і прийнятті інших. В результаті, як зазначає І.І. Лукашук, від рівня функціонування каналу зворотного зв'язку залежить ефективність усього механізму міжнародно-правового регулювання. Чим більш складним і деталізованим стає це регулювання, тим вище роль інформації, що надходить каналами зворотного зв'язку [9, с. 12].

Таким чином у запропонованій моделі відбувається процес циркулювання системоутворювальних інформаційних потоків і здійснюється передача інформації між регулюючою та регульованою системами.

Зрозуміло, що для функціонування цієї системи міжнародно-правового регулювання, де циркулюють різні за спрямованістю, джерелами, адресатами, характером, направленістю, формою і змістом інформаційні потоки, потрібна інформація, що має певні, необхідні тільки для цієї системи ознаки і якості. Такою в даному випадку виступає міжнародно-правова інформація.

Серед положень, що характеризують міжнародно-правову інформацію, основними виступають такі.

1. Міжнародно-правова інформація відноситься до соціальної інформації [5, с. 6; 8], вона є таким видом інформації, яким обмінюються держави, а також міжнародні організації в процесі взаємного спілкування і яка використовується для цілеспрямованого впливу на міжнародні відносини [10, с. 6], вона є соціальним благом особливого роду [12, с. 96-97].

2. Міжнародно-правова інформація представляє собою відомості про об'єкт, суб'єкт, механізм міжнародно-правового регулювання і зовнішнє середовище [9, с. 10].

Таке визначення, запропоноване в рамках цього підходу, дає можливість говорити про наступні речі. По-перше, про чітко визначену сукупність відомостей, а саме: систему міждержавних відносин та відносин, що не входять до них, систему суверенних держав та механізм впливу на міжнародні відносини. І, по-друге, про те, що саме ця зазначена інформація виступає неодмінною умовою функціонування механізму міжнародно-правового регулювання на усіх його стадіях [10, с. 6]. Зокрема, інформація необхідна для створення норм міжнародного права, для їх застосування, для контролю за ходом виконання, для відповідного коригування дії, для включення механізму міжнародно-правової відповідальності та прийняття санкцій [10, с. 6-7; 9, с. 11].

При характеристиці системоутворювальних інформаційних потоків вартим було звернення до певних ознак міжнародно-правової інформації, і наразі вважаємо за необхідне навести її класифікацію, а також звернутись до її змістовного аспекту, що надасть можливість конкретизувати категорію міжнародно-правової інформації в контексті запропонованої інформаційної моделі механізму міжнародно-правового регулювання.

3. Міжнародно-правова інформація може бути класифікована за певними критеріями.

За характером нормативного припису міжнародно-правова інформація поділяється на дескриптивну (повідомну) та прескредитивну (що містить припис). Дескриптивна інформація містить відомості про стан міжнародних відносин, що не входять до регульованої системи, а також внутрішнє життя держав (за запропонованою моделлю – відомості про стан зовнішнього середовища). Прескредитивна інформація містить відомості про вимоги до системи міжнародних відносин або міжнародно-правового регулювання, що виходять із зовнішнього середовища. Вона впливає на правотворчий процес та процес реалізації, а також безпосередньо на міжнародні відносини, тобто на регулюючу та регульовану системи міжнародно-правового регулювання [9, с. 11].

В наведеній інформаційній моделі запропоновано розрізнити нормативну міжнародно-правову інформацію від прескредитивної нормативної міжнародно-правової інформації. Нормативна міжнародно-правова інформація розрізняється за своєю обов'язковою силою (імперативна і диспозитивна) [10, с. 9]. І.І. Лукашук звертає увагу на те, що прескредитивна інформація якісно відрізняється від нормативної міжнародно-правової, оскільки позбавлена юридичної сили і оснований на цьому механізмі дії [9, с. 12].

За сферою застосування міжнародно-правова інформація поділяється на універсальну, регіональну, групову та двосторонню [10, с. 9]. Відповідно, універсальна інформація, що має загальне значення, призначена для усіх суб'єктів міжнародного права. Разом з тим, інші види інформації (регіональна, групова та двостороння) розраховані на визначені кола суб'єктів.

За функціями міжнародно-правова інформація поділяється на інформацію функціонування, або гомеостатичну, та інформацію розвитку [10, с. 10]. Передбачається, що інформація функціонування міститься головним чином у нормах та супутніх офіційних матеріалах і є потрібною для функціонування системи міжнародно-правового регулювання. В той час, інформація розвитку міститься як в офіційних документах, які мають вказівки на шляхи вдосконалення системи міжнародно-правового регулювання, так і у наукових роботах [10, с. 10] і є необхідною для вдосконалення і розвитку самої системи міжнародно-правового регулювання.

4. Міжнародно-правова інформація виокремлюється певними, притаманними тільки їй ознаками, що характеризують її змістовний аспект.

Враховуючи специфіку і сферу застосування, до міжнародно-правової інформації висуваються певні вимоги, зокрема: 1) компактність; 2) здатність мати обґрунтовану міру інформації та 3) високий ступінь комунікативності. Варто зазначити, що відповідність цим вимогам вимагається в контексті розгляду запропонованої інформаційної моделі механізму міжнародно-правового регулювання і, у даному випадку, відображає характерні ознаки саме виходячи з цієї моделі.

Так, інформація, що міститься в міжнародно-правових нормах, повинна бути гранично компактною [10, с. 10; 9, с. 12]. Фактично йдеться про лаконічність, конкретність, стислість і, одночасно, повноту, місткість і точність інформації, що міститься в міжнародно-правових нормах. Вважається, що “в цьому сенсі основні принципи не мають собі рівних у міжнародному праві. Міжнародно-правові принципи відрізняються повнотою інформації” [10, с. 10; 9, с. 13]. Відповідність названим ознакам дає змогу говорити про “одну з причин росту ролі основних принципів міжнародного права, які містять найбільш узагальнену і концентровану інформацію про сучасну систему міжнародних відносин і міжнародне право” [10, с. 10; 9, с. 12].

Однак, варто звернути увагу і на закономірність у цьому процесі, яка полягає у тому, що “чим вище повнота інформації, тим нижче вибірковість норми, тим менше нею враховуються конкретні умови. З підвищенням ступеню вибірковості знижується повнота, проте зростає точність міжнародно-правової інформації. З цього випливає те, що необхідні як загальні норми-принципи, які відрізняються повнотою інформації, так і конкретні норми, яким притаманна особлива точність, конкретність дій” [10, с. 11; 9, с. 13]. В сучасних умовах, на нашу думку, із зростанням масштабів міжнародних відносин вимоги до такої ознаки, як компактність інформації будуть зростати.

В нормах міжнародного права повинна міститись обґрунтована міра інформації [10, с. 11; 9, с. 13]. Вимога щодо обґрунтованої міри інформації в нормах міжнародного права, в даному випадку, впливає з вимог необхідності належного функціонування системи міжнародно-правового регулювання. Так, надлишок нормативної міжнародно-правової інформації, що надходить до регульованої системи (системи міждержавних відносин), дезорганізовує її своєю значною надмірною кількістю. Нестача нормативної міжнародно-правової інформації, навпаки, призводить до невпорядкованості системи міжнародних відносин.

Нормативна інформація як за змістом, так і за формою повинна мати високий ступінь комунікативності [9, с. 13]. Йдеться про таку ознаку нормативної міжнародно-правової інформації, яка дозволяє ефективно функціонувати запропонованій системі міжнародно-правового регулювання. Зокрема, вважається, що нормативна міжнародно-правова інформація, враховуючи її складність і специфічність, повинна забезпечувати максимально можливий ступінь її сприйняття і засвоєння усіма державами за умов мінімальної затрати зусиль.

Варто додати, що в правовій літературі зустрічається і інші ознаки, що виокремлюють і характеризують правову, але не міжнародно-правову інформацію.

5. Формами втілення міжнародно-правової інформації є міжнародний договір і міжнародний звичай [9, с. 13]. В обґрунтування цього наводяться наступні твердження. Вважається, що основним носієм міжнародно-правової інформації є слово. Саме слово дозволяє перетворити міжнародно-правову інформацію на загальнодоступну чітку форму та полегшує формування, сприйняття і збереження цієї міжнародно-правової інформації [10, с. 11].

Слово закріплюється (фіксується) в нормі. У свою чергу норми, що містяться в міжнародних договорах (як, власне, і самі міжнародні договори), є концентрацією зібраної, проаналізованої і перетвореної суб'єктами міжнародно-правового регулювання інформації про юридично обов'язкову модель поведінки. Зауважимо, що за такого підходу норми представляють собою результат обробки інформації про минуле, теперішнє та майбутнє. Вони розраховані на дію у майбутньому, що знаходить вираження в їх цілях [10, с. 11-12; 9, с. 13].

Варто відмітити і те положення, що міжнародно-правова норма є носієм нормативної інформації лише в межах системи міжнародно-правового регулювання. Її дія обмежується цією системою. Тільки в цій системі вона може розраховувати на специфічну міжнародно-правову дію [9, с. 13], а також міжнародно-правове сприйняття і відповідну реакцію [10, с. 12].

Так у контексті запропонованої інформаційної моделі механізму міжнародно-правового регулювання представлена категорія міжнародно-правової інформації.

Висновки.

Розглянувши питання, пов'язані з доктринальним підходом до категорії міжнародно-правової інформації в науці міжнародного права, варто зазначити таке:

- категорія міжнародно-правової інформації, що використовується в доктрині міжнародного права, має притаманний їй понятійний апарат, яким підкреслюються ті якості інформації, які сполучені із предметною областю;

- категорія інформації розглядається і характеризується наукою міжнародного права з кількох принципових позицій; зокрема, виходячи, по-перше, з того, що саме міжнародне право виступає одним з різновидів інформації, і, по-друге, з позиції об'єкта міжнародних правовідносин;

- міжнародне право, що розглядається в якості міжнародно-правової інформації, відноситься до соціальної інформації і в рамках інформаційної моделі механізму міжнародно-правового регулювання представляє собою відомості про об'єкт, суб'єкт, механізм міжнародно-правового регулювання і зовнішнє середовище;

- міжнародно-правова інформація класифікується за певними критеріями і виокремлюється певними, притаманними тільки їй ознаками, що характеризують її змістовний аспект;

- формами втілення міжнародно-правової інформації є міжнародний договір і міжнародний звичай.

Використана література

1. Керимов Д.А. Кибернетика и право // Советское государство и право. – 1962. – № 11. – С. 98-104.
2. Кнапп В.О. Возможности использования кибернетических методов в праве / В.О. Кнапп. – М. : Прогресс, 1965. – 288 с.
3. Правовая кибернетика ; отв. ред. В.Н. Кудрявцев. – М. : Наука, 1970. – 254 с.
4. Правовая информация ; отв. ред. А.Ф. Шебанов, А.Р. Шляхов, С.С. Москвин. – М. : Наука, 1974. – 158 с.
5. Афанасьев В.Г. Социальная информация и управление обществом / В.Г. Афанасьев. – М. : Политиздат, 1975. – 407 с.
6. Венгеров А.Б. Категория “информация” в понятийном аппарате юридической науки // Советское государство и право. – 1977. – № 10. – С. 70-78.
7. Венгеров А.Б. Право и информация в условиях автоматизации управления (Теоретические вопросы) / А.Б. Венгеров. – М. : Юрид. лит., 1978. – 206 с.
8. Халфина Р.О. Право как средство социального управления / Р.О. Халфина. – М. : Наука, 1988. – 256 с.
9. Лукашук И.И. Механизм международно-правового регулирования / И.И. Лукашук. – К. : Вища школа. – 1980. – 168 с.
10. Лукашук И.И. Теория информации и международно-правовое регулирование // Вестник Киевского университета. – 1978. – Вып. 7 – С. 3-15. – (Серия “Международные отношения и международное право”).
11. Лукашук И.И. Международно-правовое регулирование международных отношений (системный подход) / И.И. Лукашук – М. : Международные отношения, 1975. – 176 с.
12. Василенко В.А. Основы теории международного права / В.А. Василенко. – К. : Вища школа, 1988. – 288 с.

~~~~~ * * * ~~~~~